

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Історія психології»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

053 Психологія (практична психологія)

**Тема № 9 «Біхевіоризм, гештальтпсихологія: становлення
та розвиток у XX ст.»**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник: завідувачка кафедри соціології та психології , професор, доктор психологічних наук Євдокімова О.О.

Рецензенти:

Начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент Станіслав Ларіонов.

Завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор історичних наук, професор Греченко В.А.

«Біхевіоризм, гештальтпсихологія: становлення та розвиток у ХХ ст.».

План

1. Методологічна криза в психології.
2. Загальна характеристика біхевіоризму.
3. Теорія Торндайка.
4. Теорія Уотсона.
5. Виникнення та розвиток необіхевіоризму.
6. Теорія соціального навчання.
7. Загальна характеристика гештальтпсихології.
8. Дослідження процесу пізнання.
9. Динамічна теорія особистості та групи К. Левіна.

Питання до самостійної роботи

1. У чому полягає відмінність необіхевіоризму від класичного біхевіоризму?
2. Які експерименти проводив Б.Ф. Скіннер?
3. У чому полягав погляд Б.Ф. Скіннера на поведінку?
4. Які існують проміжні змінні в необіхевіоризмі за Е.Ч. Толменом?
5. У чому полягав погляд К.Л. Халла на потребу?

Теми рефератів

1. Необіхевіоризм – історія формування та основні ідеї.
2. Необіхевіоризм Е.Ч. Толмена та К.Л. Халла.
3. Гіпотетико–дедуктивний метод наукового пізнання К. Халла
4. Порівняльний аналіз підходу до навчання в теоріях Д.Б. Уотсона та Е.Ч. Толмена.
5. Основні концепції гештальтпсихології та її представників.
6. Дослідження мислення в роботах М. Вертгеймера.
7. Принципи гештальтпсихології Ф. Коффки.
8. Школа К. Левіна.

Література:

1. Євдокімова О.О. Історія психології: навчальний посібник. Харків: Константа, 2020. 320 с. <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6521>
2. [Історія психології : курс лекцій: навчальний посібник](#) / уклад. Н. В. Гриньова. Умань: Візаві, 2012. 209 с.
3. Ковальчук З. Я. Історія психології: курс лекцій. Частина 2: для студентів спеціальностей «Психологія», «Практична психологія» Львів: ЛьвДУВС, 2013. 344 с.
<http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/851/1/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97%20%D1%87.2.pdf>
4. Роменець В.А. Історія психології: ХІХ – початок ХХ століття : навч.посібник. К.: Вища шк., 1995. 616.
https://chtyvo.org.ua/authors/Romenets_Volodymyr/Istoriia_psykholohii_XIX_pochatku_XX_stolittia/

Текст лекції

У США на початку XX століття активно розвивається *біхевіоризм* – заснована Дж. Уотсоном школа психології, що базується на роботах І. П. Павлова і Е. Торндайка про навчання. Цей напрямок радикально змінив всю систему уявлень про психіку. Кредо біхевіоризму висловлювала формула, згідно з якою предметом психології є поведінка, а не свідомість (звідси, назва – behavior, англійською – поведінка).

Найважливішими категоріями біхевіоризму є стимул, під яким розуміється будь-який вплив на організм з боку середовища, в тому числі і дана ситуація; реакція і підкріплення, в якості якого для людини може виступати і словесна або емоційна реакція оточуючих людей. Суб'єктивні переживання при цьому в сучасному біхевіоризмі заперечуються, але ставляться в положення, підпорядковане цим впливам. Біхевіористи дотримувалися позитивістської вимоги щодо виключення з розгляду науки всіх явищ, крім безпосередньо спостережуваних. Людина розглядалась як «чорний ящик», до якого входять стимули, а виходять – реакції на ці стимули.

У біхевіоризмі неадекватно відбилася потреба в розширенні предмета психологічних досліджень, висунута логікою розвитку наукового знання. Біхевіоризм виступив як антипод суб'єктивній (інтроспективній) концепції, яка зводила психічне життя до «фактів свідомості» і вважала, що за межами цих фактів лежить чужий до психології світ. Критики біхевіоризму надалі звинувачували його прихильників в тому, що в своїх виступах проти інтроспективної психології вони самі перебували під впливом створеної нею версії про свідомість. Приймавши цю версію за непорушну, вони вважали, що її можна або прийняти, або відкинути, але не перетворити. Замість того щоб поглянути на свідомість по-новому, вони вважали за краще взагалі з нею розправитися.

Вивченням поведінкових реакцій займалися різні дослідники, серед яких найбільшої популярності набули: Д. Б. Уотсон, Е. Торндайк і Ф. Б. Скіннер.

Даний напрямок відповідав потребам часу, адже стара суб'єктивна психологія довела свою неспроможність. Це яскраво продемонстрували досліди над тваринами, які були головним об'єктом досліджень психологів США. Міркування про те, що відбувається у свідомості тварин при виконанні ними різних експериментальних завдань, виявлялися не результативними. Психологія стане точною і об'єктивною тільки тоді, коли відмовиться від внутрішніх спостережень.

Торндайк Едвард Лі (1874–1949) – американський психолог і педагог. Торндайк вступив до Уеслінського університету. Ще будучи студентом, він захопився психологією, прочитавши книгу В. Джеймса «Основи психології». Вона настільки його зацікавила, що він вирішив зустрітися з автором і поїхав до Гарвардського університету.

У 1898 р. він захистив докторську дисертацію в Колумбійському університеті під керівництвом Дж. Кеттела. З 1904 р. був професором Колумбійського університету. Захистивши дисертацію «Інтелект тварин», залишає досліди і перемикає науковий інтерес на людей. У 1899 р. він заступає на посаду викладача психології в педагогічний коледж Колумбійського університету і там проводить психологічні дослідження проблеми навчання людей, а також захоплюється тестуванням інтелекту. У 1912 р. Торндайк стає президентом Американської психологічної асоціації.

На основі своїх досліджень вченим було виведено кілька законів навчання:

1. Закон вправи (пропорційний зв'язок між ситуацією і реакцією на неї щодо частоти їх повторення).

2. Закон готовності (зміна готовності організму до проведення нервових імпульсів, пов'язаних з вправами).

3. Закон асоціативного зсуву (при реакції на один певний подразник з декількох, що діють одночасно, інші подразники, які брали участь в даній ситуації, в подальшому викликають таку ж реакцію).

4. Закон ефекту – говорив про те, що будь-яка дія, що викликає задоволення в певній ситуації, асоціюється з нею і в подальшому підвищує ймовірність повторення даної дії в подібній ситуації; невдоволення ж (або дискомфорт) при дії, асоційованій з певною ситуацією, призводить до зниження ймовірності скоєння цього акту в схожій ситуації, тобто мається на увазі, що в основі навчання лежать також деякі полярні стани всередині організму.

В експериментальних дослідженнях з тваринами Торндайк використовував зроблені ним так звані *проблемні ящики*, які являли собою різного ступеня складності пристрої.

Експериментатор розміщував у проблемному ящику тварину і здійснював спостереження за її руховими реакціями, пов'язаними з евакуацією з ящика та отриманням підкріплення рефлексу. Покинути ящик та отримати корм тварина могла, лише привівши в дію певний механізм. Отримані емпіричні дані (час, повторні спроби) строго фіксувалися в формі кривих на графіку.

Торндайк ввів поняття *оперантної поведінки*, формування якої здійснюється за допомогою проб і помилок. Він використовував ідею Бена про «проби і помилки» як регулюючий початок поведінки.

Принцип «проб, помилок і випадкового успіху» пояснює, згідно з Торндайком, набуття живими істотами нових форм поведінки на всіх рівнях розвитку. Перевага цього принципу досить очевидна при його зіставленні з традиційною (механічною) рефлекторною схемою. Рефлекс означав фіксовану дію, хід якої визначається так само строго фіксованими в нервовій системі способами. Неможливо було пояснити цим поняттям адаптивність реакцій організму і його здатність до навчання.

У ході проведення експериментів вчений встановив, що, досягнувши випадкового успіху при евакуації з неволі, в разі повторення досвіду, тварина зменшує кількість дій, які не приводять до свободи. Результатом неодноразового повторення стало більш швидке звільнення тварини з неволі. Результатом дослідів став опис принципу проб, помилок і випадкового успіху, відповідно до якого тварина здатна набувати нових форм поведінки протягом усього життя.

Вчений брав за вихідний момент рухового акту не зовнішній імпульс, що запускає в хід тілесну машину з передуготованими способами реагування, а проблемну ситуацію, тобто такі зовнішні умови, для пристосування яких організм не має готової формули рухової відповіді, а змушений її побудувати власними зусиллями. Отже, зв'язок «ситуація – реакція», на відміну від рефлексу характеризувався такими ознаками:

- 1) початковий пункт – проблемна ситуація;
- 2) організм протистоїть їй як ціле;
- 3) він активно діє в пошуках вибору;
- 4) навчається методом вправи.

Прогресивність підходу Торндайка, в порівнянні з підходом Дьюї та інших вчених Чиказької школи, очевидна, тому що свідоме прагнення до мети приймалося ними не за феномен, який потребує пояснення, а за причинний початок. Однак Торндайк, усунувши свідоме прагнення до мети, утримав ідею про активні дії організму, зміст яких полягає у вирішенні проблеми з метою адаптації до середовища.

Торндайк створив експериментальний підхід, який назвав *коннекціонізмом*. За Торндайком, *коннекс* – зв'язок між реакцією і ситуацією. Він писав, що якби йому треба було проаналізувати свідомість людини, він став би шукати зв'язок між ситуаціями, елементами ситуацій і складовими ситуацій і реакціями, готовністю реагувати, стимулами, гальмуванням і спрямованістю реакцій.

Його внесок в науку був гідно оцінений багатьма вченими і дослідниками, а наукові дослідження і роботи з теорії навчання стимулювали величезний інтерес в американській науці саме в цій області. Об'єктивність і точність зробили праці Торндайка класичними.

Своїми працями автор показав, що психологія, як наука, виходить далеко за рамки простої механіки і біології. В її основі лежать зовсім інші джерела, а сфера дослідження поширюється, крім самого організму, і на область його взаємодії із зовнішнім середовищем.

Торндайк більш за всіх підготував виникнення біхевіоризму. Разом з тим, він себе біхевіористом не вважав. У своїх поясненнях процесів навчання він користувався поняттями, що їх виниклий пізніше біхевіоризм зажадав вигнати з психології. Це були поняття, які відносились, по-перше, до сфери психічного в її традиційному розумінні (зокрема, поняття про організм, який відчуває певні стани задоволеності і дискомфорту при утворенні зв'язків між руховими реакціями і зовнішніми ситуаціями), та, по-друге, до нейрофізіології («закон готовності»). Біхевіористська теорія заборонила досліднику поведінки звертатися і до того, що відчуває суб'єкт, і до фізіологічних факторів.

Таким чином, функціональна психологія розглядала проблему дії щодо її біологічно-адаптаційного сенсу, його спрямованості на вирішення життєво важливих для індивіда проблемних ситуацій. Але в цілому функціоналізм, як Чиказької, так і Колумбійської шкіл, виявився теоретично неспроможним. Поняття "функція" в психології не виявилось продуктивним і справедливо відкидалося. На зміну американському функціоналізму приходить біхевіоризм.

Уотсон Джон Бродес (1878–1958) – американський психолог, основоположник біхевіоризму. Уотсон став найбільш популярним лідером біхевіористського руху. Заслуга Уотсона в тому, що він розширив сферу психічного, включивши в нього тілесні дії тварин і людини. Однак домігся він цього дорогою ціною, відкинувши як предмет науки величезні багатства психіки, які не зводились до поведінки, яку можна спостерігати. Освіту здобув в коледжі Фурмана та Чиказькому університеті. Викладав в Чиказькому університеті і Балтиморському університеті Дж. Гопкінса.

У 1913 р. Уотсон опублікував статтю «Психологія з точки зору біхевіориста», яка стала маніфестом нового напрямку в психології. Публікацію цієї статті в журналі «Psychological Review» прийнято вважати датою виникнення біхевіоризму. У ній Уотсон висловив ідею про необхідність проведення поведінкових досліджень, припустивши, що поведінку необхідно розглядати як реакцію організму на зовнішні стимули.

Також він висловив тезу про марність спостережень за станами свідомості. Автором була описана знаменита стимульно-реактивна формула $S - R$ (стимул – реакція). Вчений вважав, що поведінка може бути пояснена за допомогою спостереження за зовнішніми впливами на організм і його реакціями на них.

На думку вченого, управління емоційними реакціями цілком можливе, що він і спробував довести в дослідах з маленькими дітьми. В ході експериментів у дітей за допомогою гучного звуку викликалося почуття страху в поєднанні з пред'явленням їм кролика. Згодом почуття страху виникало у дітей вже як тільки вони бачили будь-які

пухнасті об'єкти. У 1928 р. Уотсон спільно з Р. Рейнер опублікували книгу «Психологічна підтримка дітей», що викликала великий інтерес серед батьків. У книзі були подані практичні рекомендації для батьків, які виховують дітей, а виховний процес розглядався як процес навчання.

Серед сподвижників Уотсона виділялися великі експериментатори – Вільям Хантер і Карл Спенсер Лешлі.

Хантер Вільям (1886–1954) – британський лікар. У 1914 р. створив схему для вивчення поведінкових реакцій, яку назвав відстроченою. Він показував мавпі банан в одному з двох ящиків, потім ховав від неї це видовище ширмою, яку через кілька секунд прибирав. Мавпа після цього успішно знаходила банан, що доводило, що тварини спочатку здатні не тільки на безпосередню, але і на відстрочену реакцію на імпульс.

Лешлі Карл Спенсер (1890–1958) – американський психолог і фізіолог, фахівець в області поведінкової психології і нейропсихології. Був учнем Уотсона, працював в університеті Чикаго і Гарвардському університеті, а потім в лабораторії Йеркса з вивчення приматів. За допомогою експериментів виробляв у якої-небудь тварини навик, а потім видаляв йому різні частини мозку, щоб з'ясувати, чи залежить від них вироблений рефлекс чи ні. Вчений дійшов висновку, що всі частини мозку рівноцінні і з успіхом можуть замінити одна одну. Він, як і інші біхевіористи, вважав, що свідомість безостаточно зводиться до тілесної діяльності організму.

Вчених-біхевіористів об'єднувала переконаність у безплідності поняття про свідомість, в необхідності покінчити з «менталізмом». Однак єдність перед загальним противником – інтроспективною концепцією – втрачалася при вирішенні конкретних наукових проблем. У психології відбувалися трансформації, які призвели до зміни біхевіоризму. Система ідей Уотсона в 30-х роках вже не була єдиним варіантом біхевіоризму.

Категоріальний апарат біхевіоризму зазнав поразки, тим самим сказавши про його слабкість. Категорія дії, яка односторонньо трактувалась в цій програмі, не могла успішно розроблятися при редукції образу та мотиву. Без них сама дія втрачала свою реальну плотть. Образ подій і ситуацій, на які завжди орієнтована дія, опинився у Уотсона зведеним до рівня фізичних подразників. Фактор мотивації або взагалі відкидався, або виступав у вигляді декількох примітивних афектів (типу страху), до яких Уотсон змушений був звертатися, щоб пояснити умовно-рефлекторну регуляцію емоційної поведінки. Спроби включити категорії образу, мотиву та психосоціальних відносин у біхевіористську програму привели до її нового варіанта – необіхевіоризму.

Необіхевіоризм – напрям американської психології, що виник у 30-ті роки ХХ століття у відповідь на нездатність класичного біхевіоризму пояснити цілісність поведінки тварин і людей. Суть класичного біхевіоризму полягала в тому, що реакції (R) живих істот обумовлені впливом стимулів (S). Поведінка являє собою безліч ланцюжків стимул – реакція, кожна з яких сформувалася в результаті підкріплення. Необіхевіоризм розширив цю модель, ввівши поняття *проміжних факторів* (проміжних змінних (V)), кожен з яких впливає на процес формування звичок стимул – реакція: підсилює, уповільнює або перешкоджає підкріпленню.

Ключовими фігурами необіхевіоризму стали Кларк Л. Халл, Беррес Ф. Скіннер та Едвард Ч. Толмен.

Скіннер Беррес Фредерік (1904–1990) – американський психолог. Вніс величезний вклад в розвиток і популяризацію біхевіоризму. Він отримав багато професійних нагород, а перед самою смертю удостоївся прижиттєвого занесення в

почесний список осіб, які відзначилися за видатний внесок в психологію Американської асоціації психологів. Як і Уотсон, він висуває в якості предмета дослідження поведінку організму і, зберігаючи двочленну схему його аналізу, вивчає тільки його рухову сторону.

Здобув освіту в коледжі Гамільтона в Нью-Йорку і Гарвардському університеті. Викладав в університетах Міннесоти, Індіани і в Гарварді. Займаючись науково-дослідною діяльністю в Гарвардському університеті і вивчаючи поведінку тварин, Скіннер винайшов експериментальний ящик, який згодом був названий «ящиком Скіннера». Потрапивши в цей ящик, тварини при натисканні на важіль, який відкривав годівницю, отримували позитивне підкріплення. Важіль був з'єднаний з самописцем, який здійснював реєстрацію руху.

Вчений вважав, що існує два типи поведінки: респондентна і оперантна. Під респондентною поведінкою розумілася поведінка, в основі якої лежать реакції, що виникають у відповідь на вплив будь-якого стимулу.

Під оперантною поведінкою розумілася така поведінка, коли спочатку спонтанно проводилася реакція, а потім відбувалося її підкріплення. Б. Скіннер запропонував типологію оперантної поведінки, що включає кілька її видів:

- 1) інструментальне обумовлення;
- 2) навчання за допомогою проб і помилок;
- 3) вербальне обумовлення;
- 4) формування понять.

Оперантні реакції Скіннер розглядає як активну поведінку. Однак реально активність зводиться до системи випадкових сліпих хаотичних проб, деякі з яких, що виявились правильними, підкріплюються. Отже, організм знаходиться у владі стимулів, що підкріплюються.

Таким чином, вченим була розроблена техніка «оперантного обумовлення», за допомогою якої досягалася корекція поведінки за рахунок використання поступового підкріплення. Оперантне обумовлення набуло великого поширення в США як ефективний засіб виховання розумово відсталих дітей.

У 1957 р. була опублікована монографія Скіннера «Вербальна поведінка», в якій була розвинена теза про те, що розвиток мови можна розглянути в контексті формування оперантної поведінки: дитина виробляє слова, отримуючи підкріплення від дорослого (позитивне чи негативне).

Толмен Едвард Чейс (1886 – 1959) – американський психолог, представник необіхевіоризму. Автор концепції «когнітивних карт».

У 1911 р. Толмен здобув ступінь бакалавра з електрохімії, але на останньому курсі захопився психологією, а тому продовжив освіту вже в цьому напрямку. У 1915 р. захистив дисертацію на тему ретроактивного гальмування і в цьому ж році почав викладати в Північно-західному університеті, але в 1918 р. був звільнений і продовжив кар'єру в Каліфорнійському університеті в Берклі – почав викладати новий курс порівняльної психології, який базувався на моделях Йеркса. Крім того, вчений проводив експериментальні дослідження з навчання щурів в лабіринті.

Разом зі своїми студентами Толмен проводив експерименти з латентного навчання, методу проб і помилок, який застосовувався до навчання щурів. Оскільки теорія Толмена посідала проміжне місце серед поширених в той час різних теорій, йому необхідно було знайти визнання серед колег-біхевіористів, а також показати, що він в змозі оцінити всі складності поведінки. Результати цих досліджень, опубліковані

в середині 1920-х рр., розходилися з теоріями «стимул – реакція», що домінували після 1930 р.

У книзі «Цілеспрямована поведінка у тварин і людини», виданій в 1932 р., Толмен описав свою теорію, що виникла на основі проведених ним лабораторних досліджень. Основою цієї теорії стали запроваджені ним поняття проміжних змінних, що являють собою сукупність пізнавальних і спонукальних чинників, що діють між безпосереднім стимулом і відповідною поведінкою. Виводячи основні принципи теорії, Толмен ґрунтувався на двох класах проміжних змінних: потребових, як, наприклад, потреба в їжі, безпека, сексуальний потяг, і пізнавальних (сприйняття, вміння).

В експериментах дослідника цією змінною виступила «когнітивна (від англ. cognition – пізнання) карта». Таким чином, не можна було обійтися при поясненні поведінки без психологічних понять, які, здавалося б, назавжди були вигнані з біхевіоризму як ненаукові: адже коли вчений говорив про «когнітивні карти», мова йшла фактично про категорії способу (в даному випадку образу лабіринту).

Крім когнітивної карти, в якості проміжних змінних в необіхевіоризмі були названі мета і потреба, причому передбачалося також суто об'єктивне дослідження цих реалій (без залучення будь-яких інтроспективних процедур). Так, наприклад, те, що поведінка щурів визначається якоюсь метою, можна виявити за допомогою вимірювання швидкості її пробіжки по лабіринту – вона більша, чим ближче щур до їжі, яку до цього він не раз знаходив в цьому місці.

У 1937 р. Толмен стає президентом Американської психологічної асоціації. У 1948 р. учений публікує знамениту роботу «Когнітивні карти у щурів і людини», присвячену когнітивним картам. У 1957 р. відзначений нагородою Американською психологічною асоціацією за видатні наукові досягнення.

Величезний вплив на погляди Толмена мали теорії В. Джеймса і Д.Б. Уотсона. З працями цих психологів Толмена познайомив Йеркс, який викладав в Гарварді порівняльну психологію. В. Джеймс критикував атомістичний погляд на свідомість і дотримувався думки, що складні відносини можуть сприйматися безпосередньо, без поділу їх на елементарні складові. Ця точка зору була розвинена багатьма його учнями і послідовниками, в тому числі і Толменом.

Теорії біхевіоризму, з якими зіткнувся вчений, протиставляли себе психології. Він поставив завдання позбутися цього протиставлення, визначивши поняття психології свідомості через дані поведінки.

Психолог вважав головним завданням психології зведення психічних явищ до серії функціональних відносин, за допомогою яких можна їх передбачати і контролювати. А в якості основної передумови він брав твердження про те, що нижчі і вищі тварини пізнають світ тільки з метою набути навичок поведінки. Таким чином, він робив висновок, що, якщо в світі є щось, що не може бути пізнане таким способом, то воно не може бути пізнане взагалі.

У своїх теоріях Толмен називав поведінку молярною, протиставляючи це поняття існуючій на той час теорії «молекулярної» поведінки. На його думку, акт поведінки – це психологічне утворення, що є якісним, специфічним цілим, що не зводиться до сукупності окремих фізіологічних компонентів. У такому випадку завдання психології можна розуміти як вивчення поведінки в цій його психологічній специфічності, в особливостях, які відрізняють її від фізичних і фізіологічних компонентів, що лежать в її основі.

Толмен вважав, що німецька мова дуже важлива для його теорії. І для того щоб вивчити цю мову, він навіть їздив до Німеччини, де познайомився з Куртом Коффкою.

На його думку, англійська, рідна мова вченого, як би пристосована для сприйняття всіх явищ окремо. У німецькій мові, в порівнянні з іншими, дуже велика частка багатоскладних слів, що, за словами вченого, підштовхнуло його до нової оцінки залежностей, які він спостерігав у поведінці щурів.

За Толменом, організм виробляє по відношенню до об'єктів середовища конкретну установку, яку можна визначити, як готовність співвіднести засоби і цілі ще до того, як відбувається реакція. Він навчається знання про те, «що до чого веде» і «що звідки випливає», набуває своєрідної системи очікувань.

Після 1930 р. в теорії навчання стали домінувати теорії Халла і його колег, які вивчають взаємовплив стимулу і реакції. Толмен виявився в опозиції, його теорії не приймалися громадськістю.

На початку 1940-х рр. він повернувся до вивчення латентного навчання, однак займався вже не стільки продовженням розробки власних поглядів, скільки тим, що направив свої зусилля проти домінуючої теорії «стимулу – реакції». Наводячи як приклад досліди з щурами в лабіринті, Толмен вважав, що тільки за допомогою проміжних змінних можна пояснити, як піддослідні тварини набувають навичок проходження лабіринту. На його думку, в процесі навчання тварини намічали і поступово перевіряли своєрідні «гіпотези», у них існували очікування, установки і готовність реагувати.

Грунтуючись знову ж на лабіринтових дослідах, Толмен поставив під сумнів закони вправи і ефекту, прийняті в теорії «стимулу – реакції». Справжній сенс вправ, вважав він, полягає зовсім не в зміцненні зв'язків між подразником і реакцією, а в створенні певних пізнавальних структур.

Що стосується закону ефекту, в якому йдеться про те, що будь-який рух не збережеться без прямого підкріплення його станом задоволеності або дискомфорту, то Толмен вважав, що цей закон далеко не універсальний. У своїх дослідженнях він показав, що процес навчання відбувався і в тих випадках, коли підкріплення відсутнє.

Під час війни він написав книгу «Потяги до війни», яка вийшла в 1942 р. У ній безпосередньо позначилися схильності Толмена до пацифізму і його неприйняття війни. Він став одним із засновників Товариства психологічних досліджень соціальних проблем і очолив рух протесту проти клятви вірності в Каліфорнійському університеті.

У 1951 р. Толмен випустив книгу «Психологічна модель», в якій переглянув свою теорію проміжних змінних і виділив 3 групи останніх. Крім вже існуючої системи потребних змінних, він визначив і систему ціннісних мотивів, під якою розумів явище переваги одних об'єктів над іншими, і *біхевіористське поле* – ситуацію, в якій відбувається дія. Ця книга Толмена стала передумовою для розвитку нових програм теорії дослідження навчання, які завойовували певні позиції в науковому світі, тим самим відсуваючи теорію «стимулу – реакції» на другий план.

Автор спростовував внутрішню психологічну природу поведінкового акту, а тому визначав поведінку не за внутрішніми, а за зовнішніми проявами. Так, він виділяв такі особливості поведінки:

- 1) кожен поведінковий акт спрямований на виконання будь-якої певної мети або відбувається з цільової ситуації;
- 2) в якості засобів поведінкового акту використовуються об'єкти поведінки;
- 3) поведінковий акт носить вибіркового характер, причому переважно використовуються кошти, які ведуть до мети коротшими шляхами.

Як послідовник теорії біхевіоризму, він намагався поєднати його з психологією, визначивши психічне через терміни і поняття біхевіоризму. Йому постійно доводилося

протистояти послідовникам інших теорій, доводити свою правоту. Вчений створив наукову базу, яка послужила основою для створення інших теорій; багато психологів використовували його методи, що застосовувалися в дослідках над щурами.

Халл Кларк Леонард (1884–1952) – американський психолог, представник необіхевіоризму, професор Єльського університету. Розробив гіпотетико-дедуктивний метод наукового пізнання, а також є автором теорії навчання, яка вважається однією з найбільш значущих теорій ХХ століття.

У 1902 р. Халл вступив до Мічиганського університету і отримав спеціальність гірського інженера. У 1908 р. він захворів на поліомієліт, що назавжди зробило його інвалідом, до того ж продовжувала неухильно прогресувати вроджена короткозорість. У підсумку йому довелося вибрати для себе професію, яка не передбачає особливого фізичного навантаження. Ще в юнацькі роки він познайомився з «Основами психології» В. Джеймса і перейнявся глибоким інтересом до цієї науки, тому його вибір припав на психологію. Халл продовжив свою освіту в Мічиганському університеті в обраному ним напрямку і в 1913 р. здобув ступінь бакалавра. Там він вперше зацікавився проблемами навчання і мислення. Закінчивши університет і пропрацювавши шкільним учителем ще протягом року, Халл в 1918 р. захистив докторську дисертацію, яка була присвячена формуванню понять в університеті Вісконсіна в Мадісоні. Там же після здобуття докторського ступеня він займався дослідженням впливу тютюнопаління на ефективність трудової діяльності і вів курс медичної та експериментальної психології, а також тестології. У 1925 р. Халл отримав звання професора. Його семінари з теорії біхевіоризму були надзвичайно популярні не тільки у студентів, серед яких були Ніл Міллер і Кеннет Спенс, але і вчених-психологів, зокрема Уоррена Мак-Каллока, а також психоаналітиків, антропологів, філософів.

На Халла помітно вплинули праці Чарльза Дарвіна. Вчений прагнув зрозуміти механізм адаптивної поведінки і виявити фактори, що на неї впливають.

Халл пропонував розглядати потребу, потенціал реакції, силу навички, мету в якості визначених «проміжних змінних», тобто умов, які опосередковують рухову реакцію (залежна змінна) на подразник (незалежна змінна).

Психолога цікавив розвиток такої теорії, яка могла б пояснити, яким чином тілесні потреби, навколишнє середовище і поведінка вступають у взаємодію для збільшення ймовірності виживання організму.

До аналізу поведінки вчений намагався підійти математичним чином, не надаючи істотного значення пізнавальним факторам і нейрофізіологічним механізмам.

Вчений вважав, що можна строго науково пояснити поведінку організму без звернення до психічних образів, понять і інших інтелектуальних компонентів. Він вважав, що для розрізнення об'єктів досить такого утворення як потреба. Якщо в одному з коридорів лабіринту тварина може знайти їжу, а в іншому – воду, то характер її рухів однозначно визначається тільки потребою і більше нічим.

Саме Халл першим з вчених поставив питання про можливість моделювання умовно-рефлекторної діяльності, висловивши припущення про те, що якби вдалося сконструювати з неорганічного матеріалу пристрій, здатний відтворити всі істотні функції умовного рефлексу, то, організувавши з таких пристроїв системи, можна було б продемонструвати справжнє навчання методом «проб і помилок». Таким чином, передбачалися майбутні кібернетичні моделі саморегуляції поведінки.

Вчений створив велику школу, яка стимулювала розробку стосовно теорії поведінки фізико–математичних методів, використання апарату математичної логіки і побудови моделей, на яких перевірялися гіпотези про різні способи набуття навичок.

Підхід К. Халла до побудови своєї теорії полягав в тому, що в якості першого кроку він розглянув те, що було відомо про навчання до теперішнього часу. Потім вчений зробив спробу підвести підсумок цих вишукувань і пізніше спробував зробити висновки щодо емпірично перевірених результатів цих узагальнених положень. Даний метод побудови теорії згодом було названо гіпотетико-дедуктивним, або логіко-дедуктивним.

Німецька психологія XX століття: виникнення гештальтпсихології. Психологічна наука Німеччини на початку XX ст. складалася таким чином: незважаючи на велику активність психологів, кількість університетських посад була надзвичайно малою. Тому факту, що німецькі вчені спочатку все ж займали лідируюче положення в цій галузі, сприяли університетська культура раціонального наукового пізнання як самостійної цінності і великі інвестиції в природничі науки (включаючи експериментальну фізіологію).

Дослідники з усього світу приїжджали навчатися до Німеччини і їхали додому з багажем знань і досвіду організації досліджень. Однак варто зазначити, що експериментальна психологія була частиною філософії. У філософському проєкті їй була відведена роль пошуку підстав для раціонального пізнання. Проте, опанувавши експериментальні методи, студенти часто забували про це завдання і використовували свою психологічну підготовку у власних інтересах. Таким чином, вивчення психології відрізнялося від інших країн (таких, як США та ін.).

Німеччина як країна не володіла монополією на психологію, хоча тут і існувала академічна інфраструктура для широкомасштабних експериментальних досліджень, яка займала очільну позицію доти, поки університети США в 1890-ті рр. не створили власні лабораторії, що призвело до зниження статусу німецьких шкіл, лабораторій, інститутів та ін.

Гештальтпсихологія – психологічний напрямок, який виник у Німеччині в 1910 році та проіснував до середини 30-х років XX століття. Після встановлення влади фашизму більшість представників школи були змушені емігрувати. Засновники: М. Вертгеймер (1880–1943), В. Келер (1887–1967), К. Коффка (1886–1941).

Саме цими вченими були сформульовані *основні постулати гештальтпсихології*:

1. Предмет вивчення психології – свідомість, але її розуміння повинне ґрунтуватися за принципом цілісності.
2. Свідомість – це динамічне ціле, тобто поле, кожна точка якого взаємодіє з іншими точками.
3. Одиницею аналізу цього поля (тобто відомості) виступає *гештальт* - цілісна образна структура.
4. Метод дослідження гештальтів – об'єктивне і безпосереднє спостереження та опис змістів свого сприйняття.
5. Сприйняття не може бути похідним від відчуттів, тому що останнє не існує реально.
6. Зорове сприйняття є провідним психічним процесом, що визначає рівень розвитку психіки і має свої закономірності.
7. Мислення не може розглядатися як сформований шляхом проб і помилок набір навичок. Це є процес вирішення завдання, здійснюваний через структурування поля,

тобто через *інсайт* в сьогоденні, в ситуації «тут і тепер». Минулий досвід не має ніякого значення для вирішення поставленого завдання.

У дослідженнях вчених цієї школи були відкриті майже всі, відомі в даний час властивості сприйняття, доведено значення цього процесу у формуванні мислення, уяви та інших когнітивних функцій.

Усі процеси дійсності визначаються закономірностями гештальту. Було також припущення про існування електромагнітних полів у мозку, які, виникнувши під впливом стимулу, ізоморфні в структурі образу. Принцип ізоморфізму розглядався гештальтпсихологами як вираження структурної єдності світу – фізичного, фізіологічного, психічного.

Одним із провідних представників цього напрямку був **Макс Вертгеймер** (1880–1943). Вивчав філософію в Празі, а потім в Берліні. Знайомство з Х. Еренфельсом, який вперше вводить поняття гештальт-якості, вплинуло на заняття Вертгеймера. Переїхавши до Вюрцбургу, він працював у лабораторії О. Кюльпе. Однак, відійшовши від пояснювальних принципів Вюрцбургської школи, вчений відходить від Кюльпе, починаючи дослідження, які надалі привели його до обґрунтування положень нової психологічної школи.

У 1910 році в психологічному інституті у Франкфурті-на-Майні Вертгеймер знайомиться з Вольфгангом Келером і Куртом Коффкою, які виступають спочатку як досліджувані в експериментах Вертгеймера з вивчення сприйняття, а потім стають його друзями і колегами, в співдружності з якими були розроблені основні положення нового психологічного напрямку – гештальтпсихології.

Основні принципи гештальтпсихології викладаються в заснованому ним (спільно з Келером і Коффкою) журналі "Психологічне дослідження". Важливе значення мали узагальнюючі статті М. Вертгеймера 20-х рр.: «Вчення про гештальт» (1921), «Гештальттеорія» (1925), статті К. Левіна «Наміри, воля і потреба». У 1929 р. Келер читає лекції з гештальтпсихології в Америці, які потім виходять книгою «Гештальтпсихологія». Ця книга являє собою систематичне і, мабуть, краще викладення теорії напрямку. У 1933 році йому, як і Левіну, Келеру та Коффці, довелося виїхати з фашистської Німеччини. Після еміграції в США працював в Новій школі соціальних досліджень у Нью-Йорку, проте створити нове об'єднання однодумців йому не вдалося.

К. Коффка вивчав психологію під керівництвом Карла Штумпфа. У 1894 році Штумпф отримав найпрестижніше в німецькій психології звання професора Берлінського університету і став засновником Берлінської асоціації дитячої психології.

Коффка почав своє тривале і плідне співробітництво з Вертгеймером і Келером в стінах Франкфуртського університету.

Експеримент Вертгеймера, про який писалося вище, був присвячений вивченню сприйняття «не справжнього» руху предметів – тобто руху, який є уявним, якого насправді немає, — «уявлення руху». Використовуючи тахистоскоп, він пропускав промінь світла через два прорізи, один з яких розташовувався вертикально, а інший мав нахил від вертикалі приблизно в 20-30 градусів. Спостерігачі бачили появу світла спочатку в одному, а потім в іншому прорізі. Якщо часовий інтервал скорочувався, то спостерігачам здавалося, що обидва прорізи освітлені постійно. При тривалості інтервалу порядку 60 мілісекунд, створювалося враження, що лінія світла безупинно переміщається від одного прорізу до іншого і назад.

Вертгеймер був переконаний, що явище, яке отримало експериментальне підтвердження в його лабораторії, по-своєму так само є елементарним, як і звичайне

відчуття, але в той же час є чимось відмінним від одного або навіть від декількох простих відчуттів. Це явище отримало назву «*фі-феномена*» – ілюзії переміщення з місця на місце двох джерел світла які виникають по чергово.

Вертгеймер опублікував результати свого дослідження в 1912 році в статті «Експериментальні дослідження сприйняття руху».

Наступні наукові дослідження Вертгеймера і його колег дозволили встановити основні постулати гештальтпсихології, сформульовані в програмній статті Вертгеймера "Дослідження, які стосуються вчення про гештальт" (1923 р.).

У середині двадцятих років Вертгеймер переходить від дослідження сприйняття до вивчення мислення. Результатом цих експериментів є книга "Продуктивне мислення", яка була опублікована після смерті вченого у 1945 році і стала одним з найбільш значущих його досягнень.

Досліджуючи (експерименти з дітьми і дорослими, бесіди, в тому числі і з А. Ейнштейном) способи перетворення пізнавальних структур, що вводяться Вертгеймером, а саме "реорганізація, угруповання, центрування", вчений описував реальні моменти інтелектуальної роботи, підкреслюючи її специфічно психологічну сторону, відмінну від логічної .

Вертгеймер виділяє декілька основних етапів розумового процесу:

1. Виникнення теми. Виникнення почуття "спрямованої напруженості", яке мобілізує творчі сили людини.

2. Аналіз ситуації, усвідомлення проблеми. Завдання цієї стадії – створення цілісного образу ситуації.

3. Вирішення проблеми. Процес розумової діяльності значною мірою неусвідомлено, хоча попередня свідомо робота необхідна.

4. Виникнення ідеї вирішення – інсайт.

5. Стадія реалізації.

Вертгеймер підкреслював негативний вплив звичного способу сприйняття структурних відносин між компонентами завдання на його продуктивне вирішення. Вчений вважав, що дітям, які навчалися геометрії в школі на основі чисто формального методу, набагато важче виробити продуктивний підхід до завдань, ніж у тих, хто взагалі не навчався.

Він також вважав, що творче мислення залежить від креслення, схеми, у вигляді якої постає умова завдання або проблемної ситуації. Від адекватності схеми залежить правильність вирішення. Процес створення різних гештальтів з набору образів і є процесом творчості.

Вертгеймер дійшов висновку про те, що ранній перехід до логічного мислення заважає розвитку творчості у дітей. Він також акцентував на тому, що завдання вбивають творче мислення, тому що при повторенні відбувається фіксація того ж самого образу і дитина звикає розглядати речі тільки так.

Дані, отримані в дослідженнях Вертгеймера, привели гештальт-психологів до висновку про те, що провідним психічним процесом, особливо на початкових етапах онтогенезу, є сприйняття.

Вивченням сприйняття займався головним чином **Курт Коффка** (1886–1941) – німецько-американський психолог, який навчався в Берлінському університеті, в 1909 році отримав ступінь доктора філософії. Також протягом року навчався в Единбурзькому університеті в Шотландії.

Прагнув поєднати генетичну психологію і гештальтпсихологію. Він, так само, як і Вертгеймер, закінчив Берлінський університет, а потім працював під керівництвом Штумпфа, написавши докторську дисертацію про сприйняття музичного ритму (1909).

У своїй книзі "Основи психічного розвитку" (1921) і інших роботах Коффка намагався довести, що від того, як сприймає дитина світ, залежить його поведінка і розуміння ситуації. Вважав, що процес психічного розвитку – це зростання і диференціація гештальтів.

Дослідження розвитку сприйняття у дітей свідчили про те, що дитина народжується з набором незрозумілих і не дуже адекватних образів зовнішнього світу. У процесі життєдіяльності ці образи диференціюються і стають все більш точними.

Дослідження Коффки показали, що таким же чином розвивається і сприйняття кольору. Спочатку діти сприймають навколишній світ тільки як забарвлене або незабарвлене, без розрізнення кольорів. І незабарвлене сприймається як фон, а забарвлене – як фігура. Поступово забарвлене ділиться на тепле і холодне, а в навколишньому середовищі діти виділяють вже декілька наборів фігура–фон.

Коффка дійшов висновку, що в розвитку сприйняття велику роль відіграє поєднання фігури і фону, на якому демонструється даний предмет.

Вчений також вивів таке: розвиток кольорового зору ґрунтується на сприйнятті поєднання фігура–фон, на їхньому контрасті– закон транспозиції. Цей закон свідчить, що люди сприймають не самі кольори, а їхні «відносини».

Результати дослідження сприйняття Коффка виклав в роботі "Принципи гештальтпсихології" (1935).

Поняття фігури і фону і явище реструктурування – раптового розсуду нових відносин між елементами – поширюється і за межі психології сприйняття. Ці поняття важливі також при розгляді творчого мислення, виявлення раптового нового способу вирішення завдання. У гештальтпсихології це явище названо ага-рішенням; застосовується також термін «інсайт», який описується нижче.

Дослідженням розвитку сприйняття у дітей займався ще один вчений (представник Лейпцігської групи гештальтпсихологів) **Ганс Фолькельт** (1886–1964). Особливу увагу вчений приділяв вивченню дитячих малюнків. Фолькельт проводив порівняльний аналіз малюнків тих предметів, які діти бачили, і тих, які вони не бачили, а мали змогу лише доторкнутися до них. При цьому виявилось, що в тому випадку, коли діти торкалися, наприклад, закритого хусткою кактуса, вони малювали тільки колючки, передаючи своє загальне відчуття від предмета, а не його форму. Тобто відбувалося так зване розуміння цілісного образу предмета, його форми, а потім вже відбувалася диференціація. Ці дослідження гештальтпсихологів мали велике значення.

Такий самий перехід від загальної ситуації до її диференціації відбувається і в інтелектуальному розвитку, як стверджував ще один представник гештальту **Вольфганг Келер** (1887–1967). Свою наукову діяльність він починав у Берлінському університеті, навчаючись у одного із засновників європейського функціоналізму К. Штумпфа. Його дослідження лягли в основу книги "Дослідження інтелекту людиноподібних мавп" (1917). Після війни Келер повернувся в Берлінський університет, в якому в цей час працювали і інші члени наукового співтовариства – Вертгеймер, Коффка, Левін, – очоливши кафедру психології, якою до цього керував його вчитель К. Штумпф.

Роботи Келера, присвячені дослідженню інтелекту шимпанзе, привели до найбільш значимого відкриття – відкриття "*інсайту*"

Спираючись на той факт, що інтелектуальна поведінка направлена на вирішення проблеми, Келер створював ситуації, в яких досліджувана тварина для досягнення мети повинна була знайти певні «обхідні» шляхи.

Операції, які здійснювали мавпи для вирішення поставленого завдання, називалися *"двофазними"*. У першій частині мавпі потрібно було за допомогою одного знаряддя отримати інше, яке було необхідне для вирішення проблеми (наприклад, за допомогою короткої палиці, яка знаходилась в клітці, отримати довгу, що знаходилась, в свою чергу, на деякій відстані від клітки). У другій же частині отримане знаряддя використовувалося для досягнення мети (наприклад для отримання банана, який знаходиться далеко від мавпи).

Пояснюючи феномен "інсайту", вчений доводив, що в той момент, коли явища входять в іншу ситуацію, вони набувають нову функцію. Весь той процес отримав назву "переструктуризація гештальту".

Наголошуючи на універсальність відкритого ним процесу вирішення завдань, Келер, після повернення до Німеччини, провів серію експериментів дослідження процесу мислення у дітей.

Він пропонував дітям подібну проблемну ситуацію. Наприклад, пропонувалося дістати машинку, яка була розташована високо на шафі. Для того щоб її дістати, дітям треба було використовувати різні предмети – драбинку, ящик або стілець.

Виявилось, що якщо в кімнаті була драбина, діти швидко вирішували запропоноване завдання. Складніше було в тому випадку, якщо треба було здогадатися використовувати ящик, але найбільші труднощі викликав варіант, де в кімнаті був тільки стілець, який треба було відсунути від столу і використовувати як підставку.

Келер пояснював ці результати тим, що драбина з самого початку усвідомлюється як предмет, що допомагає дістати щось, розташоване високо. Тому її «включення» в гештальт з шафою не становить для дитини труднощів. Таке «включення» ящика вже потребує деякої переструктуризації, тому що він може усвідомлюватися в декількох функціях; що ж стосується стільця, то він усвідомлюється дитиною вже «включеним» в інший гештальт – зі столом, з яким він уявляється дитині як єдине ціле.

Тому для вирішення даного завдання дітям треба спочатку розбити перший цілісний образ – стіл–стілець – на два, а потім вже стілець з'єднати з шафою в новий образ, усвідомивши його нову роль. Саме тому цей варіант є найскладнішим для вирішення.

Дослідження Келлера доводили миттєвий, а не тривалий характер мислення, в основі якого лежить "інсайт". Як уже було сказано, трохи пізніше К. Бюлер назвав цей феномен "ага-переживання", також підкреслюючи його раптовість і одномоментність.

Поняття "інсайт" стало ключовим для гештальтпсихології, основою пояснення всіх форм розумової діяльності, в тому числі і продуктивного мислення, як було показано в роботах Вертгеймера.

Подальші дослідження Келера були пов'язані з проблемою ізоморфізму. Ізоморфізм, тобто ідея про відповідність між фізичною, фізіологічною та психологічною системами, дає можливість привести свідомість у відповідність до фізичного світу, не позбавляючи його при цьому самостійної цінності.

Зовнішнім, фізичним гештальтам, відповідають нейрофізіологічні, з якими, в свою чергу, пов'язані психологічні образи і поняття. Вивчення ізоморфізму привело до відкриття нових законів сприйняття – значення (предметності сприйняття) і відносного

сприйняття кольорів в парі (закон *транспозиції*), викладених ним у книзі "Гештальтпсихологія" (1929).

Ще одним не менш значущим вченим по праву вважається **Курт Левін** (1890–1947). Свою теорію особистості Левін розробляв у руслі гештальт-психології, дав їй назву *«теорія психологічного поля»*. Освіту Левін здобув в університетах Фрайбурга, Мюнхена і Берліна. Докторську дисертацію з психології захистив у Карла Штумпфа в 1914 році в Берліні, де також вивчав математику і фізику. За основу своєї теорії вчений брав той факт, що особистість живе і розвивається в психологічному полі оточуючих її предметів, кожен з яких має певний заряд (валентність).

Експерименти Левіна доводили, що для кожної людини ця валентність має своє значення, хоча в той же час існують такі предмети, які для всіх мають однакові сили. Левін розрізняв дві потреби – біологічну та соціальну (квазіпотреба).

Потреби в структурі особистості не ізольовані, вони знаходяться в зв'язку одна з одною, в певній ієрархії. Цей процес Левін називав *комунікацією заряджених систем*.

Дослідження виявили, що не тільки існуюча в даний момент ситуація, але і передбачення, предмети, які існують тільки у свідомості людини, можуть визначати її діяльність. Наявність таких ідеальних мотивів поведінки дає можливість людині подолати безпосередній вплив поля навколишніх предметів, тобто "встати над полем". Левін так само вводить поняття часової перспективи, яка визначає поведінку людини в життєвому просторі, є основою цілісного сприйняття себе, свого минулого і майбутнього.

Поява часової перспективи дає можливість подолати тиск навколишнього поля. Левін провів декілька експериментів, які увійшли в його фільм "Хана сідає на камінь".

Велике значення для формування особистості дитини має система прийомів виховання, зокрема покарань і заохочень.

Левін вважав, що при покаранні за невиконання неприємного для дитини вчинку діти потрапляють в ситуацію фрустрації, тому що знаходяться між двома бар'єрами (предметами з негативною валентністю).

Система покарань, з точки зору Левіна, не сприяє розвитку вольової поведінки, а навпаки, тільки збільшує напруженість і агресивність дітей. Більш позитивною є система заохочень, тому що в цьому випадку за бар'єром (за предметом з негативною валентністю) слідом виникає предмет, що викликає позитивні емоції. Однак оптимальною є система, при якій дітям дається можливість створити тимчасову перспективу для того, щоб зняти бар'єри даного поля.

Цей підхід має два аспекти:

1. Індивід і його оточення виступають у вигляді цілісного динамічного цілого.
2. За мотивацією визнавався власне психологічний статус, а мотивація, в свою чергу, не зводиться тільки до задоволення своїх біологічних потреб.

Вчений також займався питаннями соціальної психології. Головною особливістю соціальної психології Левіна є введення поняття *групової динаміки*, яке застосовується як до індивідуальної, так і до групової поведінки. Дослідження Курта Левіна зробили колосальний вклад у соціальну та дитячу психологію, багато його ідей широко використовуються при вивченні проблем особистості і мотивації її поведінки.